

SON KÜRESEL FİNANS KRİZİN DENETİM VE ETİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet SAYER⁴²

Murat GÜÇLÜ⁴³

ÖZET

2007 yılından başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz olgusu, kamuda tasarrufu, etkin ve verimli işleyişi gündeme getirirken, aynı zamanda kamu kaynaklarının kullanımında ve kamusal karar alma mekanizmalarında etik duyarlılık beklentisini de öne çıkarmıştır. Özellikle bankaların, özel denetim ve finansal derecelendirme şirketlerinin işleyişi ve kamunun düzenleyici ve denetleyici fonksiyonlarının aşınması süreci denetim ve etik ilişkisinin önemini ortaya koyar niteliktedir.

Günümüz dünyasında kamusal denetimin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kamunun iç işleyişine yönelik faaliyetlerin hukuki yerindelik bağlamında kontrolü, ikincisi ise devletin özel sektörü belirli standartlar çerçevesinde düzenleme ve denetleme fonksiyonudur. İlk denetim türü yönetimlerin hukuka uygun ve performansı yüksek bir şekilde işlemlerini sağlama amacı gütmektedir. Düşük performans ve yolsuzluk dolayısıyla oluşabilecek muhtemel kamu zararının önlenmesi, kurumların vatandaşların beklentileri doğrultusunda etkin ve verimli bir şekilde çalışması bu denetim türünün başlıca amacı durumundadır. İkinci denetim türü ise serbest piyasa ekonomisi içerisinde haksız rekabeti ortadan kaldırma, tam rekabet idealinin dayandığı unsurların gözetimi, tüm sistemi de etkileyebilecek negatif dışsallıkların oluşmadan önlenmesi amaçlarına dayanmaktadır.

Risklerin realize olup örgüt için reel zararların oluşmasını önleyici mekanizmaların kurulup işletilmesinin öne çıktığı günümüzde, iç kontrol ve bu sistemlerin işleyişini gözetim iç ve dış denetim olguları yönetimin önemli birer fonksiyonu durumundadır. Bu çerçevede etik değerlere bağlılık ve buna ilişkin yapı, araç ve yöntemlerin yönetim sistemlerine entegre edilmesi de modern yönetim anlayışının önemli birer unsuru haline gelmektedir. Kamu kurumlarının da tüm dünyada iç kontrol sistemlerini bünyelerine artan oranlarda adapte ettikleri, iç ve dış denetim yapılarını bu sistemin yapılaşmasını ve süreklilik kazanmasını teminen yeniden yapılandırdıkları gözlenmektedir.

⁴² Kamu Görevlileri Etik Kurulu Raportörü (Sayıştay Başdenetçisi), , ahmetsayer@sayistay.gov.tr

⁴³ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankalar Yeminli Murakıbbı, mguclu@bddk.org.tr

Kamusal karar ve işlemlerin kapsam ve boyutu özel sektör kuruluşlarının karar alma süreçlerine dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır. Kamu ve özel sektör arasında giderek artan bu etkileşim zorunluluğu etik açıdan bazı risk noktalarını da beraberinde getirmektedir. Bu etkileşimin etik altyapısının inşası, buna ilişkin bağlayıcı etik kodların tespiti ve işleyişin denetimi tüm dünyada tartışılmaya başlanmıştır. Son ekonomik krizin önemli sonuçlarından biri de kapitalist sistemin dayandığı kurum ve mekanizmalara duyulan güvenin azalması olmuştur. Bu güvenin yeniden inşası için etik konuları da içine alan politikaların geliştirilmesi özellikle G-20 Zirvelerinin gündemlerine taşınmakta ve bu hususlar sonuç bildirgelerine yansımaktadır.

Ülkemizde denetim anlayışının “hesap sormak, hataları ortaya çıkarmak ve sorumlularını yasal yaptırıma çarptırmak” tan “düşük performansı, operasyonel riskleri ve yolsuzlukları önleyici mekanizmaların kurulmasına ve bunların işleyişinin iç ve dış denetim yoluyla gözetimine” doğru evrilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çerçevede, henüz uygulama kalitesi arzu edilen seviyenin hayli altında seyretse de, iç kontrol sistemine dair evrensel standartların Türk kamu yönetim sistemine adapte edilmeye çalışıldığı, modern denetim anlayışı ve bu anlayışın bir alt unsuru olarak etik değerlere bağlılığın kurumsal düzeyde benimsenip içselleştirilmesi olgusunun yavaş yavaş gündeme geldiği gözlenmektedir.

Sempozyum kapsamında sunulması planlanan tebliğde, yukarıda vurgulanan tespitler ışığında kamu yönetiminde denetim olgusunun son ekonomik kriz bağlamında irdelenmesi, etiğin denetim olgusuyla ilişkisi ve bu kavramların Türkiye örneği ile birlikte değerlendirilmesi düşünülmektedir.

1.Giriş

2007 yılında Amerika'da başlayan ve etkileri günümüzde de etkilerini sürdüren küresel kriz, mortgage piyasasında baş gösteren sorunlarla başlamış, devamında önce diğer Amerikan mali piyasalarına ve sonrasında da diğer piyasalara ve ülke ekonomilerine yayılmıştır. 2008 yılı Kredi Krizi; 2000 ile 2007 yılları arasındaki likidite bolluğu ve yüksek büyüme oranlarıyla anılan genişleme dönemini nihayetlendiren ve gelişmiş ülkelerin finans piyasalarında başlamış olup hâlihazırda sona erdirilemeyen bir kriz olarak tanımlanabilir.

Krizin ana aktörlerini; yatırım bankaları, kredi derecelendirme kuruluşları, özel amaçlı kuruluşlar, büyük fonlar ve monoline sigorta kuruluşları olarak sıralamak mümkündür. Kriz şartlarını oluşturan temel dinamik ise finansal matematik ürünlerinin artması neticesinde ortaya çıkan türev ürünler olup bu krizde başlıca CDO (Collateralized Debt Obligations) ve CDS (Credit Default Swap) gibi finansal inovasyon ürünü kompleks ürünlerin neden olduğu şeffaflığın ortadan kalkması durumu, güven kaybı ve belirsizlik krizin büyümesinde etkin rol oynamışlardır.

Finansal krizler özünde hep aynıdır ancak detaylarda birbirinden farklıdır. Nitekim yaşanmakta olan son kriz de diğerleriyle aynı davranış kalıbını sergilemiştir. Önce varlık fiyatları aşırı şekilde şişmiş, krediler genişlemiş, spekülasyon yaygınlaşmış, aşırılıklar ortaya çıkmıştır. Sonra yine her krizde olduğu gibi varlık fiyatları düşmüş, kredi ödemeleri gerçekleştirilememiş ve sonucunda panik havası yaygınlaşarak krizin derinleşmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada; birinci bölümde 2008 krizine giden süreç ve krizin ana nedenlerinden bahsedilecek, denetim ile kriz arasındaki etkileşimden bahsedilecektir. İkinci bölümde, öncelikle son finansal krizin nedenleri etik değerler açısından ele alınacaktır. Daha sonra krizle birlikte gündeme gelen iş etiğine (business ethics) ilişkin bilgilere yer verilecek ve son olarak Dünya'da ve Türkiye'de iş etiği konusunda yapılan çalışmalara kısaca değinilecektir.

2. FİNANSAL KRİZ

2.1. Finansal Krizin Tanımı

Finansal kriz kavramı ile ilgili olarak pek çok tanımlama yapılmıştır. Örneğin Goldstein ve Turner finansal krizi kısa vadeli faiz oranları, varlık fiyatları, ödemelerin bozulması ve iflaslar ile mali kurumların iflası gibi finansal göstergelerin tümünün veya çoğunluğunun ani, keskin ve açık bir biçimde bozulması olarak tanımlar iken Kindleberger ise finansal krizleri konjonktürün tepe noktasındaki dönüşün temel bir unsuru ve önceki genişlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak tanımlamaktadır (Goldstein vd, 1999: 7-8).

Hahm ve Mishkin 1997 Kore krizi için: "Ülkenin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı en ciddi durgunluk! Reel GSMH artışı %5 - %10 aralığında iken -%6'ya düşüren bir kriz! İşsizliği dört misli artıran bir kriz!" ifadelerini kullanmaktadır. Diğer taraftan Paul Krugman krizin belirli bir tanımının bulunmadığını öne sürerken, Edward ve Santanella ise krizleri paranın değerindeki belirgin bir düşüşe bağlamıştır. Bunların dışında kalanlar ise krizleri paranın değerindeki düşüşe ve uluslararası rezervlerin ciddi biçimde tükenmesine bağlamışlardır(Edwards, 2001:29).

Finansal krize sebep olan nedenler genel olarak dört grupta değerlendirilmekte olup bunlar; sermayenin reel üretimde daha az değerlendirilmesi, uluslararası sermaye hareketleri, yanlış ekonomi politikaları sonucu olarak yapısal bozulma ve sorunlu bankacılık sistemidir.

1980'li ve 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan finansal krizler, ortaya çıkışında etkili olan faktörlere göre; para krizleri, sistematik krizler, döviz krizleri ve bankacılık krizleri olmak üzere dört grupta sınıflandırılmışlardır (Davis, 1995:116).

2.2. 2008 Krizi Öncesi Sürece Genel Bir Bakış

2007 yazında ABD'de başlayan ve 2008 Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım Bankası olan 158 yıllık Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılmaya başlayan kriz, 1929 Büyük Buhranından sonra, dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak tanımlanabilir. Bu süreçte ülke otoriteleri, büyük finansal kuruluşların iflasını engellemek amacıyla mevduata garanti verilmesinden, sermaye ve/veya likidite enjeksiyonuna, banka borçlarına devlet garantisi verilmesinden, kamulaştırmaya kadar geniş bir yelpazede bir dizi önlem almak zorunda kalmışlardır. Bu sürecin anlaşılabilmesi için Amerikan Merkez Bankası FED'in özellikle 2000 yılından sonra uyguladığı politikanın iyi okunması ve analizi gerekmektedir.

Hatırlanacağı üzere 90'lı yılların ikinci yarısında "dot-com" krizi olarak başlayan sürecin 2001 yılında krize dönüşmesi neticesinde ABD ekonomisi bir resesyon sürecine gürmüştü. 2001 yılının 11 Eylülünde meydana gelen terör saldırıları ve sonrasındaki gelişmeler, resesyonun etkilerinin daha da artmasına neden oldu. Dönemin FED başkanı Alan Greenspan resesyondan çıkabilmenin faiz oranlarında yapılacak indirim ile mümkün olduğuna olan inancı artırmıştı. Bu durumun bir gereği olarak Mayıs 2000 ile Kasım 2001 yılları arasında FED tam 11 kez faiz indirimine gidilerek faizler %6,5 seviyesinden %1,75 seviyesine düşürmüştür. Sonraki dönemde de faiz indirimlerini sürdüren FED, 2003 yılı Haziran ayında faizleri son 45 yılın en düşük seviyesi olan %1'e kadar düşürmüştür.

Faizlerin indiği seviyeler neticesinde oluşan likidite bolluğu ABD ekonomisinin suni tüketim ve fiyat artışları ile resesyondan kurtulmasına neden oluyordu. 80'li yıllardan beri ABD ekonomisinde hakim görüş olan paracı

ekolün etkisiyle finansal piyasaların deregüle edilmesi, başka bir ifadeyle kontrolsüz bırakılması neticesinde konut kredileri çok hızlı ve riskli bir şekilde genişlemeye başlamıştır. İşte bu noktada risk iştahı adeta kabaran finans sektörü, kredibilitesi düşük olan kişilere sub-prime (eşik altı) olarak nitelendirilen mortgage kredilerini yoğun olarak kullanırmaya başlamıştır. Öyle ki hane halklarının kredi borçları 2000-2007 yılları arasında harcanabilir kişisel gelirin yüzde 98'inden yüzde 136'sına kadar yükselmiştir(Erdönmez, 2009: 86). Sonraki dönemde krize neden olan bu krediler literatüre Ninja Krediler (No Income, No Job, No Assets/İşi, Geliri, Serveti Olmayanların Kredisi) ismiyle geçmiştir (Hull, 2009: 3).

Yukarıda anlatılan duruma ilave olarak kullanılan kredilerin teminat olarak gösterilerek piyasaya yapılan tahvil satışları (menkul kıymetleştirme), yatırım bankaları, hedge fonlar ve çeşitli finans kuruluşları tarafından kullanılarak üretilen yeni türev ürünlerin yardımı ile kredi riskinin bütün mali kesime yayılmasına neden olunmuştur. Bu süreç konut fiyatlarının hızla yükselmesine ve yükselen konut fiyatları ise riskli konut kredilerinin daha fazla artmasına sebep olmuştur. Ancak 2004 yılından itibaren FED'in enflasyonla mücadele adına faizleri artırmasıyla başlayan yeni dönem ile birlikte mevcut "pembe tablo" yavaş yavaş deforme olmaya başlamıştır. Faizlerde yaşanan artışlar özellikle değişken faizli mortgage kredilerin ödenmesinde sorunlar baş göstermesine ve bu durumun doğal sonucu olarak konut fiyatlarının hızla düşmesine neden olmuştur.

2007 yılı Haziran ayında bir yatırım bankası olan Bear Stearns iki hedge fonunu kurtarma adına 3.6 milyar dolar borç vereceğini açıklamıştır. Söz konusu borcun nedeni hem kreditörlerin fonlarını geri çekmesini engellemek hem de hedge fonların batması sonucu sistematik bir çöküşün olmasını engellemek idi. Bu hedge fonlar Merrill Lynch, JPMorgan Chase, Citigroup, Deutsche Bank ve Lehman Brothers gibi büyük bankalardan yaklaşık 9 milyar USD tutarında borçlanmış ve kaldıraç kullanarak CDO olarak adlandırılan konut kredilerine dayalı yatırım araçlarına yaklaşık 30 milyar dolar yatırım yapmıştı.

Finansal oyuncuların bünyelerinde bulundurdukları bu ürünlerin nakde tahvilinde ciddi sıkıntılar yaşaması ve yatırımcıların varlıklarına kavuşma arzusu büyük bir likidite krizini tetiklemiştir. Mortgage krizine karşı FED ve diğer merkez bankaları piyasalara para enjekte etmeye başladılar. IndyMac'ın 2008 yılı Temmuz ayında iflas etmesinin ardından Fannie Mae ve Freddie Mac 200 milyar dolarlık kurtarma paketi ile tamamen devletleştirilmişti. 15 Eylül'de ise Amerika'nın en büyük 4. Yatırım bankası olan 158 yıllık Lehman Brothers 600 milyar dolar borç ile iflasını açıkladı. Lehman Brothers'ın batışı bütün dünyada deprem etkisi yaratmış ve ABD'nin mortgage krizi küresel finans krizi haline dönüşmesine neden olmuştur (Ünal vd, 2009: 6).

Sonuç olarak ortaya çıkan bu kriz neticesinde too big to fail (batmayacak kadar büyük) şeklinde ifade edilen birçok banka ve finansal kurum batmış, ABD'de başlayan kriz hızla tüm dünyaya yayılmış, pek çok banka ve finansal kuruluş iflas etmiş, merkez bankaları piyasaya yüklü miktarda likidite sunmuş olmasına karşın kriz halen tam olarak kontrol altına alınabilmiş değildir.

2.3. 2008 Krizinin Ana Nedenleri

Yukarıda krize giden süreçte ana hatlarıyla anlatıldığı üzere, piyasa oyuncularının, yüksek büyüme, sermaye akımlarının artması ve finansal istikrarın sürdüğü bir ortamda riskleri iyi analiz etmeden daha fazla getiri elde etmek istediği ve tüketiciler hakkında gerekli istihbaratı ve kredibilite sorgulamasını yapmadan kredi kullanmışlardır. Bununla birlikte sağlam olmayan risk yönetim uygulamaları, karmaşık ve şeffaf olmayan finansal ürünlerin artmaya başlaması ve sonucunda aşırı kaldıraç oranları sistemde kırılmalıklar yaratmıştır.

Tüm bunların yanı sıra gelişmiş ülkelerdeki politika uygulayıcılar, düzenleyiciler ve denetim otoriteleri finansal piyasalarda oluşan riskleri yeterli derecede görememiş ve değerlendirememiş, finansal inovasyona ayak uyduramamış veya iç düzenleme faaliyetlerinin sonuçlarını göz ardı etmişlerdir (Erdönmez, 2009: 85).

FED eski başkanı Alan Greenspan 2005 yılında, karmaşık finansal enstrümanların çeyrek yüzyıl önce var olan finansal sistemden çok daha etkin, esnek ve dolayısıyla daha dayanıklı bir finansal sistemin gelişmesine artan bir şekilde katkıda bulunduğunu dile getirmiştir. Finans uzmanları, Bear Stearns'ın Mart 2008 döneminde JP Morgan'a satılışının, finansal kurumların kontrolsüz bir şekilde yayılma ve yanlış bir şekilde inovasyon yapmasına izin veren "laissez-faire" felsefesinin kaçınılmaz sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Kriz öncesinde; çıkar çatışmaları, hileli işlemler ve nihai olarak kalitesiz ipotekler tarafından teminat altına alınmış alt kalite mortgage kredilerinin satışına ortam sağlayan bağımlı ve karmaşık bir sistem vardı. Kısa vadeli getirilere odaklanmış bankacılar ve fon yöneticileri aldıkları aksiyonların uzun dönemli sonuçlarını düşünmeksizin inanılmaz tutarlardaki ikramiyeleri cebe indirmek gayreti içerisindeydiler. Bu bankacılar ve fon yöneticilerinin oynadığı kumar, kriz çıkması durumunda onlar dışında herhangi bir kişinin örneğin borçluların, yatırımcıların, vergi mükelleflerinin kayıplardan aslan payını yüklenecikleri yönündeki bilgiden beslenmiştir. Bu düşünce tarzı ile hareket eden kişilerin hedeflerine ulaşmaları düşük tüketim enflasyonu yoluyla sağlanan ucuz para ile mümkün olabilmektedir.

Bununla birlikte daha regüle edilmiş dönemlerde, kredi kontrolleri veya altın standardı kredi genişlemesini sınırlamıştır. Mevcut finansal krizin başlangıcında yerel bankalar ile merkez bankaları esasen, likidite fazlalığına ve nihayetinde Amerikan alt kalite mortgage kredilerinde balon oluşumuna sebebiyet veren aç gözlülüğü ortaya çıkaran daha da fazla getiri elde etme felsefesini büyüten komplo kurmuşlardır. Bankacı ve finans yöneticilerinin gereksiz risk alma yönündeki eğilimleri balon olduğu dönemlerde bankaların varlıklarının artma alışkanlığı gerçeği ile vurgulanmıştır. Aynı kişiler ek varlıklarını teminatlar ile hedge ederek bu varlıkları tekrar kullanma ve daha fazla borçlanmak için ortaya koyabilmektedirler. New York FED'den Tobias Adrian ve Princeton Üniversitesi ekonomi profesörü Hyun Song Shin 1970'ten beri yükseliş dönemlerinde borçların varlıklardan daha hızlı artmakta olduklarını varsaymaktadırlar (Lewis vd, 2010: 79). Bu devresel kaldıraç kendi kendini besleyebilmektedir. Finansal gruplar, teminat olarak kabul ettikleri muhtelif menkul kıymetleri daha fazla satın almak için dışarıdan sağlanan fonları kullanmaları durumunda bu kıymetlerin fiyatları artmaktadır.

Kriz öncesi dönemde emlak piyasasında yaşanan aşırı genişleme neticesinde oluşan balon ile ikincil piyasa işlemlerinde türev işlemlerin çığ gibi yayılması krizin bir küresel olgu haline gelmesine neden olmuştur. Söz konusu durumun bir krize gebe olduğu herkesin malumu olmasına karşın kimse durumun sona ermesi için ciddi bir gayret sarf etmemesi tam bir ironiydi. Durum tam anlamıyla: "Müzik devam ettikçe herkes dansa devam etmek istiyor" konsepti ile paralellik arz ederken "gerçekleri söyleyenler" ise müziğin ritmini bozan "senkoplar" olarak nitelendiriliyorlardı.

Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar küresel mali krizin temel nedenlerini oluşturmaktadır.

Krizin çözümlenmesine ilişkin süreçte en çok rastlanılan durum Hyman P. Minsky tarafından geliştirilen "Finansal İstikrarsızlık Teorisi"dir. UBS ekonomisti George Magnus, sürecin ilk olarak borçların çok hızlı şekilde artış periyoduna girmesiyle başladığını ve geleneksel borçlanmadan kredinin yeni kredi kullanılarak

kapatıldığı bir borçlanma dönemine evrildiğini; sonrasında “Minsky anı”nın geldiğini ve borç verenlerin artan bir dikkat ve kısıtlayıcı önlemler almaya yönelik bir çaba göstermeye başladıklarını, varlık fiyatlarının düşmesi ve ekonomik daralma riskinin artması sürecinin de buna eşlik ettiğini; kontrol edilemezse varlık fiyatlarındaki düşüşle birlikte resesyon ve Minsky çöküşünün gelebileceğini ifade etmiştir (Magnus, 2007).

2008 krizi Minsky'nin teorisi üzerinden irdelendiğinde dot-com balonunun patlamasının ardından faiz oranlarının da ciddi şekilde düşmesi neticesinde 2000'li yılların başında konut piyasası birçok Amerikalı tarafından tek güvenilir liman olarak görülmüş ve kredi değerliliği neredeyse yok denebilecek kadar az olan büyük bir müşteri kitlesi, kredi verenlerin egzotik ürünler yaratma konusundaki becerilerinin de katkısıyla kredilendirilmiştir. Moral hazard durumunu bünyesinde barındıran bu süreç küresel krizin adeta tetikleyicisi olmuştur. Bahsi geçen yapıya regüle edilmemiş mortgage broker kuruluşları dahil olmuştur. Broker kuruluşlar, kredi kullananlarla uzun vadeli borç ilişkisi kurmayıp krediyi ellerinde tutmamışlar ve menkul kıymetleştirmek suretiyle fonlara satmışlardır. Bahse konu fonların başında herhangi bir regülasyona tabi olmayan ve bu kredi paketlerini yüksek kaldırıca dayalı yatırım stratejilerinin bir sonucu olarak teminat şeklinde kullanan hedge fonları gelmiştir. Yatırım fonları tarafından kullanılan mortgage paketleri, finansal türevler ve diğer yatırım araçları bir olasılıklı risk yönetimi ve değerlemesinden (probabilistic risk assessment) ziyade Keynesyen “belirsizlik” ortamını doğurmuştur.

2008 krizine neden olan kredi sürecinde yapılan hatalardan da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Mortgage kredilerine ilişkin;

- Ön ödeme yapılmaması,
- Verilen belgelerin yeterince kontrol edilmemesi,
- Anapara ödemelerin ertelenmesi,
- İlk yıllarda borç servisinin faiz ödemesinden az olması,
- Faiz oranlarının kademeli olarak artması,
- Kredilerin değişken faizli olması

hususları krizin oluşmasında büyük etkene sahip olmuştur.

İzleyen kısımda mortgage krizine neden olan ana unsurlara değinilmeye çalışılacak ve sonraki kısımda ise denetim fonksiyonu ile kriz arasındaki ilişki irdelenmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Mortgage Kredilerin Yapısının Bozulması

Faizlerin düşük olduğu dönemlerde artan risk iştahıyla kişilerin kredi geçmişlerine bakılmadan verilen subprime mortgage kredilerinde, faizlerin yükselmesiyle birlikte temerrütler ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur. Düşük gelirli ve NINJA olarak isimlendirilen kişilere yoğun olarak kullanılan krediler faizlerin yükselmesi neticesinde ödenememiş, mortgage kredisinin doğası gereği teminatta olan gayrimenkullerin fiyatlarında yaşanan düşüş ise krizin derinleşmesini sağlamıştır. Mortgage krizinin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak kabul edilen kredi taksit ödemelerinin gecikmesi, 2007 yılında artış göstererek 2007 yılının ilk çeyreğinde gecikme oranı, prime krediler için %1,1 iken subprime krediler için bu oran % 8,2 olarak gerçekleşmiş ve 2007 yılının son çeyreğinde %12,4 oranına ulaşmıştır. 2007 yılının dördüncü çeyreğinde mortgage kredilerinde toplam ödenmeme oranı, 2007 yılının ilk çeyreğine göre %35,3 oranında artış göstermiştir (BDDK, 2008: 45).

2.3.2. Faiz Oranlarında Yaşanan Uyumsuzluk

Başkan Bush tarafından düşük gelirli insanların ev sahibi olabilmesi amacıyla özendirilen subprime ve değişken faizli krediler pek çok yerde değindiğimiz üzere krizin ana etkenidir. Zira temerrüt halinde kendilerine devlet tarafından sahip çıkılacağı güdüsüyle hareket eden pek çok insan yüklü miktarda borç altına girmiştir. Özellikle değişken faizli olan mortgage kredilerinin geri ödeme tutarları, faiz oranlarının artması nedeniyle oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır. Örneğin 2005 yılında değişken faizli subprime mortgage kredisini kullanan bir kişi, bu kredilere tanınan ilk 2 yıla ilişkin sabit faiz ödemesini 2005-2007 Eylül döneminde yaklaşık %3,75 faiz puanı üzerinden yaparken, bu süre sonunda değişken faize geçtiğinde faizlerin 5,75'e çıkmasıyla birlikte mortgage kredisine ilişkin faiz oranının da yükselmesiyle kredi geri ödemelerinde güçlük yaşamıştır.

2.3.3. Kaldıraç Etkisi

2008 küresel krizini anlamak için kaldıraç kavramının bilinmesi büyük önem taşır. Sahip olduğunuz paranın üzerinde yatırım ve alışveriş yapabilmeyi sağlayan finansal araçlarda kaldıraç etkisi mevcuttur. Örneğin, kredi kartı veya bankadan çekilen ihtiyaç kredisiz insanların alım gücü artmaktadır. Dolayısıyla bu tür fırsatların yakalanması durumunda nakit sıkışıklığı içerisinde olursa dahi yatırımı gerçekleştirme olanağı bulunmaktadır.

Rayiç değeri 120.000 TL olan bir daireyi, ilerleyen dönemde değerinin hızla artacağı beklentisiyle satın almak istiyorsunuz. Ancak, bu yatırım için ayırabileceğiniz elinizdeki nakit ancak 60.000 TL ise bu aşamada, bankadan 60.000 TL kredi çekmeniz veya bir arkadaşınızdan kalan tutarı borçlanarak daireyi alırsanız kaldıraçlı bir işlem yapmışsınız demektir. İlerleyen dönemde dairenin fiyatı 180.000 TL'ye yükselir ve bu fiyattan da satarsanız, krediyi veya borcunuzu geri ödediğinizde elinizde 120.000 TL kalır. Başka bir deyişle, evin değeri 1,5 katına çıkarken, kaldıraç sayesinde paranızın büyüklüğü 2 katına çıkmış olur.

Fiyatların hep artacağı varsayımıyla hareket edildiğinde kaldıraç etkisi çok güzel karlar elde etme fırsatı sunar iken kriz ortamında ise tam bir rus ruleti durumu ortaya çıkabilecektir. Kriz esnasında bankalar, monoline şirketleri, devlet destekli kuruluşlar ve serbest fonların da aralarında bulunduğu kurum ve kuruluşların kaldıraç etkisi yüksek olan riskleri üstlenmeleri sonucunda yatırımcılar, piyasayı sorgulamadan ve kredi dereceleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan kredi derecelerine güvenerek yatırımlarını gerçekleştirmiştir.

2.3.4. Şeffaflık

Küresel kriz ekseninde düşünüldüğünde şeffaflık olgusunun kaybolması halinde sürecin hem otoriteler hem de piyasa oyuncuları tarafından anlaşılması güçleşecek, piyasada olan bitenin tam olarak anlaşılmasının önüne geçilmiş olacaktır. Şeffaflık sorununun birçok boyutu vardır. Yapılandırılmış ürünlerin kompleks yapısı ve bunun fiyatlandırma ve risk değerlendirmesini nasıl etkileyeceğine ilişkin olarak birçok yatırımcı kredi derecelerini risk değerlendirmesi için yeterli ölçüt olarak kabul ederler. Yapısal ürünler için Kredi Derecelendirme Kuruluşları tarafından verilen rating notunun ne anlama geldiği ve hangi parametreler ekseninde verildiği noktasında ise bilgi çok azdır. Dolayısıyla bu ürünleri alırken yatırımcıların baktığı en önemli parametrelerden biri bu ürün için verilen rating notudur.

Diğer bir durum ise bir araç içerisindeki varlıkların tipleri (CDO, CDO2, prime, Alt-A, subprime vs.) hakkında çok az bilgi verilmekte olup bu durum asimetrik bilgi ve ters seçim olasılığını artırmaktadır. Yatırımcı, fonun subprime piyasası riski olmadığına inanmakta isteksiz davranabilecektir.

2.3.5. Menkul Kıymetlerin Fonlanmasında Yaşanan Aksaklıklar

Önceki kısımlarda detaylı olarak anlatıldığı üzere mortgage kredileri bu krizin merkezinde yer almaktadır. Bu kredilere dayalı olarak ihraç edilen menkul kıymet piyasasının temel fon kaynağı mortgage kredisi geri ödemeleridir. Bu ödemelerin yapılamaması nedeniyle ikincil piyasasının fonlanmasında sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu durumda 2008 krizinin etkilerini artırması noktasında ciddi bir faktör olmuştur.

2.4. Denetim ile Kriz Arasındaki İlişki

Denetim ve risk kavramları finansal sistemde sürdürülebilir bir istikrar ortamının tesisi için olmazsa olmaz unsurlardır. Denetleme ve düzenleme görevinin yürütülmesi tüm dünyada “bağımsız idari otorite”, “özerk kurul”, “düzenleyici ve denetleyici kurum” gibi isimler altında faaliyet gösteren yapılarca ifa edilmeye çalışılmaktadır. ABD’de neredeyse 20.yy başından itibaren faaliyet gösteren bu kurumlar Avrupa’da ağırlıklı olarak 1980 sonrası dönemde işlerlik kazanmıştır. Bahse konu yapılar ile bazı ülkelerde tüm finansal sistem tek bir otorite tarafından denetlenirken, diğer bazı ülkelerde bankacılık, sigortacılık ve menkul kıymet sektörlerinde ayrı yapılar faaliyet göstermektedir. Düzenleme (regulation); sektördeki faaliyetlere ilişkin çerçeve çizme, kurallar koyma mekanizması olarak tanımlanırken, denetleme (supervision); sektörün izlenmesi, sektörde yer alan aktörlerin piyasa kurallarına uygun faaliyette bulunup bulunmadığının takibi ile kurallara riayet edilmemesi durumunda yaptırım uygulanmasıdır.

Krizin özellikle mortgage sektöründeki problemlerden dolayı ortaya çıktığı gerçeğinden yola çıkarak ABD’deki mortgage sektörüne bakmamız gerekmektedir. Gayrimenkul alıcıları ile mortgage borçlanma hizmeti veren kurumlar arasında düzenlenen ve birincil mortgage piyasasında işlem gören mortgage kredilerine aracılık eden kurumlar arasında aşağıda yer alan kuruluşlar bulunmaktadır (BDDK, 23):

- Mortgage bankacılık şirketleri (mortgage banking companies),
- Tasarruf ve kredi kuruluşları (savings and loan institutions),
- Tasarruf bankaları (savings banks),
- Küçük bankalar (community banks),
- Ticari bankalar (commercial banks),
- Kredi birlikleri (credit unions) ve
- Merkezi ve yerel konut finansman kurumları (state and local housing finance agencies)

Yukarıda yer alan kurumların hemen hepsi ayrı bir düzenleyici ve denetleyici otorite tarafından izlenmektedir. ABD bankacılık sisteminde birincil otorite olan FED; tasarruf kurumları, yabancı bankaların şube ve acentelerini düzenleme ve denetim yetkisini OCC, FDIC ve OTS ile birlikte kullanmaktadır. Bununla birlikte ulusal bankalar sadece OCC’nin, yatırım bankaları ve holding bankaları sadece FED’in, tasarruf bankaları ile tasarruf ve kredi birlikleri sadece OTC’nin denetimindedir. Bu yapı içerisinde yabancı bankaların temsilcilikleri ile şube ve acentelerinin farklı otoritelere tabi olmakla birlikte şube ve acentelerinde eyalet ve merkezi hükümet lisanslı olma durumlarına göre yeniden farklı bir yapıda düzenleme ve denetime tabidir. Aynı şekilde eyalet bankalarının üye olan ve olmayan bankaları da farklı otoritelerin sorumluluğundadır (BDDK, 24).

Finans piyasalarını denetleyen kurumlar kriz esnasında sınıfta kalmıştır. Denetleyici kurumlar kriz öncesi dönemde “Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” felsefesini uygulamıştır. Gerekli denetleme mekanizmalarının kurulmasını beklemeden yeni finansal ürünlerin piyasada alınıp satılmasına, işlem görmesine izin verilmiştir. Temel bankacılık prensiplerine aykırı ihtiyatsız bir kredilendirme sürecine göz yumulmuştur. Özellikle normal koşullarda bankalardan kredi alabilmesi mümkün olmayan kişilere krediler verilerek süreç daha en başından daha riskli şekilde dizayn edilmiştir. Alacakların menkul kıymetleştirilip bilanço dışına çıkarılması bankaların kredi verme sürecinde ihtiyatsız davranmaya teşvik ederken, denetleyici kuruluşların kredi kalitesindeki bozulmayı takip etmelerini de zorlaştırmıştır. Bilanço dışında takip edilen ve inanılmaz hacimlere ulaşan bu ürünlerin kontrolü neredeyse imkânsız hale getirilmiştir.

Güçlü ve etkin bir denetim sistemi, mali yapı ve yönetim sistemlerinin güçlendirilmesi arayışlarında ön plana çıkan temel araçların başında gelmektedir. Krizin temel nedenleri arasında denetim eksikliği önemli yer tutarken, krizle mücadele stratejileri arasında da denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, hesap verebilirlik ve saydamlığın artırılması ile bağlantılı olarak ön plana çıkmaktadır.

2.5. G-20 Londra Zirvesi

2009 yılının Nisan ayında Londra’da gerçekleştirilen G-20 zirvesi ile küresel krize çareler aranmaya başlanılmıştır. Bu zirvede Finansal Sistemin Güçlendirilmesine Yönelik Deklarasyon yayımlanmıştır. Söz konusu deklarasyonda öncelikle finansal düzenleme ve denetlemenin bir kapsam sorununun olduğu ortaya konmuştur. Düzenleme ve denetlemenin kapsamının genişletilmesinin kriz döneminde yaşanan sistemik riskin önüne geçilmesi maksatlı olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla finansal istikrardan sorumlu olan ülke otoriteleri arasında koordinasyonu sağlamakla görevli FİF (Finansal İstikrar Forumu)’nun üye sayısının artırılarak, gelişmekte olan ülkelerin de katılımı amaçlanmaktadır, güçlü bir kurumsal temele oturtulması ve FSB (Finansal İstikrar Kurulu) olarak örgütlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca FSB’nin, sistemik riskin önlenmesi için Uluslar Arası Denetim Birliklikleri ve IMF ile birlikte Erken Uyarı Uygulamalarını tesis etmesi öngörülmüştür. Aynı şekilde sistemik riskin oluşmasında önemli bir payı olan büyük ve karmaşık finansal kurumların (batamayacak kadar büyük, too big to fail) daha titiz bir denetimden geçirilmesi de deklarasyonda yer alan kararlardan biridir.

Deklarasyonda ele alınan bir diğer önemli husus ise finansal sistemin işleyişinde dikkat çeken eksikliklerdir. Bu kapsamda finansal sistemin önemli aktörlerinden biri olan kredi derecelendirme kuruluşları ile finansal kuruluşların yöneticileri için bir takım yeni düzenlemelerin gerektiğine vurgu yapılmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları, banka, finansal holding şirketleri ve diğer finansal kuruluşların dışsal denetimini yaparak bu kuruluşları puanlamakta ve böylece yatırımcıları yönlendirmektedir. Global krizde görülmüştür ki kredi derecelendirme kuruluşları bazı risklerin tespiti ve değerlendirilmesi bakımından yetersiz kalmıştır. Bu amaçla derecelendirme sürecinin kalitesini artırmaya yönelik IOSCO tarafından yayımlanmış olan Temel Davranış Kuralları’nın benimsenmesi gerektiği deklarasyonda yer almıştır. Bu kurallar derecelendirme sürecinin kalitesini artırmak ve KDK’ların bağımsızlığı ve denetledikleri kuruluşlar ile aralarında oluşan çıkar çatışmalarının önüne geçmeyi hedeflemektedir.

3. FİNANSAL KRİZ ETİK İLİŞKİSİ

3.1. Ekonomide Etiğin Önemi

2007 yılının ortalarında başlayıp tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizin bir etik krizi olduğuna ilişkin genel bir kanı vardır. Finansal piyasalarda güven krizinin yol açtığı çığ etkisiyle küresel boyuta taşınan bu krizin temelinde; oy hırsıyla hareket eden siyasiler, kâr hırsıyla hareket eden kapitalist girişimciler ve bireysel çıkarların ne pahasına olursa olsun öncelenmesi hırsıyla hareket eden tüketicilerin davranışları etkili olduğu değerlendirilmektedir. (İtalya'nın başkenti Roma 'daki Hristiyan Demokratlar Kongresi'ne katılanlara seslenen Papa 16. Benediktus, birçok ekonomist ve siyasetçi gibi dünyada ve özellikle Avrupa'da etkisini hissettiren ekonomik krize ilişkin, "Küresel ekonomik kriz, sağlam bir etik temel olmamasından kaynaklanıyor" değerlendirmesini yapmıştır.

Ekonomi ile etik değerler arasındaki sıkı bir ilişki olmasına rağmen sadece kriz dönemlerinde etik konusu gündeme gelmektedir. Birçok ekonomist küresel ekonomik sistemde etik olmayan politikalara ve uygulamalara ilişkin eleştiriler yapmalarına rağmen bu eleştirilerin dikkate alınmadığını söylemek mümkündür. Nobel ekonomi ödülü sahibi Amerikalı ünlü ekonomist E. Stiglitz'in 2003 yılında kaleme aldığı " etik, piyasa ve hükümet başarısızlığı ve küreselleşme" başlıklı makalesinde, küreselleşmenin etik boyutuna değinmiştir. Stiglitz, küreselleşmenin fakirlerden ziyade varlıklı kişilere fayda sağlaması durumunda adil olmayacağını iddia etmekte ve bu kapsamdaki bir yeniden dağıtım (kaynak, varlık yada gelir) etik bulmamaktadır. Stiglitz, Amerikan hazinesinin ve IMF'nin bu konudaki sınırları aştığını ve belirli bir zümrelerin çıkarına ancak toplumun geri kalanının aleyhine olan ekonomik tavsiyeler ve politikalar geliştirdiklerini düşünmektedir. Bazı ekonomistlerin ekonomide etik değerlerin anlamı olmadığı şeklindeki düşüncelerini dile getiren Stiglitz, bir piyasa başarısızlığı durumunda kişilerin kamu çıkarlarından ziyade kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini belirtmektedir. Stiglitz, konu etik olunca bireysel çıkarlar ile daha geniş etik kaygılar arasında ince bir çizgi olduğunu ifade ediyor. Amerika'da ortaya çıkan, yapıldıkları sırada yasal olan ve kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdikleri şirket muhasebesi ve bankacılık skandalları ciddi etik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Stiglitz'e göre CEO ve diğer üst yöneticiler buldukları konumun sağladığı avantajı kullanarak aslında kendilerine hizmet etmek için göreve geldikleri kimseler aleyhine olacak şekilde bireysel faydalar sağladıklarını belirtmektedir (Lewis vd, 78).

Yine Inder P. Khera'nın 2001 yılında, "iş dünyası, kamu görevlileri ve politikacıların etik iş yapma uygulamalarını doğu ve batı dünyası açısından ele aldığı" çalışmanın araştırma sonuçları; yolsuzluğun üçüncü dünya diye bilinen doğu ülkelerinde yüksekken batı ülkelerinin sütün çıkmış ak kaşık olduğunu düşünenleri oldukça şaşırtmıştır. Khera'nın bulguları gelişmiş ülkelerin, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki hükümet ve kuruluşlarını yozlaşmış, düzensiz, yeteneksiz, düz ve cahil görürken, kendilerinin iş, hükümet ve kuruluşlarının çalışkan, etik olarak iyi yönetilen, efektif ve üretken olduğu fikrine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Khera ayrıca 1997 Asya finansal krizinde Times köşe yazarı A. M. Rosenthal'ın Asyalı liderlerin bankacıların ve şirket yöneticilerinin birlikte hareket ederek kurumsal yozlaşma, nepotizm ve ahabap çavuş kapitalizmiyle ülkelerini kaosa sürüklediklerini yazdığını hatırlatmaktadır. Khere, eğer Times gibi bir dergide yayınlanıyorsa gerçeklerin olduğu gibi gösterilmesi gerektiğini dile getirmektedir (Lewis vd, 78).

Gerek Stiglitz ve gerekse Khere'nin krize sebep olan sorunlara ilişkin yaptıkları tespitlerin pek dikkate alınmadığı söylenebilir. Yapılan değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere, ekonomik hayatta etiğin çok önemli olduğu ve finansal etik krize sebep sorunlara ilişkin çözümler üretilmedikçe ve uygun düzenlemeler yapılmadıkça bu krizlerin tekrarlanacağı muhakkaktır.

3.2. Finansal Krizin Etik Boyutu

Tarihinin en büyük krizlerinden yaşayan küresel kapitalizm, mortgage piyasasının çökmesiyle, finansal piyasalarda başlayan güven kriziyle birkaç ay içinde küresel boyutta tam bir kasırga etkisi yapmıştır. En liberal politikaları izleyen ülkelerde bile piyasaya müdahaleler yapılmış ve bazı bankalar devletleştirilmiştir. Bu krizle birlikte piyasanın “görünmez elinin” tam olarak işlemediği görülmüştür. Krizin nedenlerine ilişkin birçok şey sayılabilir ancak bunların temelinde hırsın yattığı birçok akademisyen tarafından dile getirilmiştir. Oy hırsıyla hareket eden siyasiler, kâr hırsıyla hareket eden kapitalist girişimciler ve haz odaklı hareket eden tüketiciler finansal krizin tüm dünyayı etkilemesine neden olmuşlardır (İÇKE, 2013: 87).

ABD’de kâr peşinde koşan girişimciler, sağlam bir denetim mekanizması olmadığından tüketicilere sorumsuzca krediler vermişlerdir. Özellikle düşük gelirli ve toplumun alt kesimini oluşturan tüketiciler, faiz oranlarının ileride yükselebileceğini düşünmeden, aynı zamanda kendilerine krediyi veren bankalar tarafından uyarılmadan borçlanmaya başlamıştır (Kazgan, 2013: 2-21). Haz odaklı hareket eden bu tüketiciler, yıllardır bekledikleri rüyalarını gerçekleştirme imkânına sahip olmuşlardır. Kredi verenlerin etik dışı davranarak, tüketicilerin ödeme gücüne ve kredibilitelerine bakmaksızın düşük faiz oranlarıyla çoğu peşinatsız verdikleri krediler, evi olmayanların ev sahibi olmalarına, evi olanlarında evlerini büyütmelerine veya ikinci ev almalarına sebep olmuşlardır. Konut talebinin de artışıyla beraber gayrimenkullerin fiyatlarının iki kat veya daha fazla artmasına ve tüketicilerin de kendilerini zengin hissetmelerine ve potansiyel servetlerine güvenerek yeni krediler çekmesine ve yol açmıştır. Bu durum, kimileri lüks araçlar, yatlar alması kimisi de tatillere çıkmış ve adeta Peter Ubel’in tabiriyle tam bir “Free Market Madness” (Serbest Piyasa Çılgınlığı) yaşanmasına neden olmuştur (Economics, 2013: 1-3)

Başta askeri harcamaların ve petrol fiyatlarının artması, ABD ekonomisinde yüksek bütçe açıklarına yol açmış ve bu durum da ülkede ekonomik durgunluğun yaşanmasına neden olmuştur. Yaşan bu durgunluk, konut piyasasına olan talebi azaltmış, birkaç senedir şişen balonun patlamasına yol açmıştır. İşsizliğin artmasıyla birlikte kredilerini ödeyemeyen ev sahipleri anahtarlarını bankalara teslim etmişlerdir. Yaşanan bu krizde başta, kapitalist sistemde rasyonel girişimcilerin piyasayı en etkin şekilde işleteceği görüşünün finansal piyasalarda tam anlamıyla uygulanmasının etkili olduğu söylenebilir (Argandona, 2012: 2-14). Bunun yanında, kredi verirken tüketicileri riskler konusunda bilgilendirmeyerek etik dışı davranan bankalar ile bu bankalara ve piyasaya not veren kredi derecelendirme kuruluşları, krizi öngöremeyen basiretsiz kamu otoriteleri (başta faizler oranlarını düşük seviyelere indiren Amerikan Merkez Bankası (FED), kendi ikramiyesini artırmak peşinde koşan ve aldıkları kararlarla şirketlerin batmasına neden olan CEO’lar, ekonomik krizin yaşanmasında başrol oynamışlardır. Bu bölümde, bahse konu krize yol açan faktörlerin etik açıdan değerlendirmesi yapılacaktır.

3.2.1. Krizde Rasyonellik Ülkesinin Etik Dışı Davranışlara Etkisi

Bireyin davranışlarının rasyonel olduğu iktisadın temel varsayımlarından biridir. Bu varsayımda piyasaların şeffaf olduğu, spekülasyon davranışlarının, beklentilerin ya da tahminlerin değil gözlenen gerçeklerin önemli olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Ancak, finans piyasalarında spekülasyon davranışları yoluyla fiyatlar önce şişirilmiştir ve gerçekler ortaya çıktığında şişen balon patlatılmıştır. Dolayısıyla birileri için rasyonel olan davranış bir başkasının zararına işlemekte ve bu da krize götüren bir sürece dönüşmektedir (Kazgan, 2-21).

Bu duruma en güzel örnek, ABD finans piyasalarındaki müşterek bahis (bookmaking) oyunlarıdır. Bir tarafın kazandığı ve diğer tarafın kaybettiği bu oyun ABD’de yasal olmakla beraber etik değildir. Mortgage krizine neden olan olaylar müşterek bahis oyun ekseninde yaşanmıştır. Peki bu oyun nasıl oynanıyordu? Örneğin, bir

firma bir tahvil ya da hisse senedi grubu için “fiyat düşüşü” üzerine oyun kurmak istiyorsa, bir aracıya gidiyor, karşısına “fiyat artışı”na oynamak isteyen birini talep ediyor ve aracı tarafından bulunuyor. Firmalar devamlı dalgalanan para değerleri ve mal fiyatlarının getirdiği risklerden bu şekilde kendisini korumuş olur. Fiyatların seyri kazananı belirlediği bu oyunda 2006 ve 2007 yıllarında konut fiyatlarının artışına oynayan dev finans kurumlarından Lehman Brothers, Bear Stearns ve Merrill Lynch’in batmasına neden olmuştur.(Kazgan, 2013:)

Oynanan bu kumarın hiçbir düzenleyici kurala tabi olmaması tam bir etik sorundur. Önce küçük çapta oynanan bu oyun daha sonra (too big to fail) büyük şirketlerce oynandı ve önce kendi parası ile oynama aşamasından başkasının parasını kullanma aşamasına geçilmiş ve uluslararası finansal sistemde oynanmaya geçilmiştir. Her ne kadar fiyatların altı ay veya bir yıl sonra ne olacağını kimse tarafından bilinmemesi makul görülse de bir kumar niteliğindedir. Bu oyunlara hükümetlerin duyarsız kalması ayrı bir etik sorundur. Bir tarafın karını maksimumlaştırdığı ve diğer tarafın battığı bu sistem “rasyonel davranış” ilkesiyle nasıl çeliştiği ortadadır. Öte yandan yöneticilerin ve sermayedarların kendi paralarını riskli oyunlara yatırmayıp başkalarının paralarını yüksek riskli oyunlara yatırmaları, kendi çıkarı söz konusu olduğunda gösterdiği özenin başkası için söz konusu olduğunda göstermemesi “rasyonel” bir davranış olsa da etik dışı bir davranıştır (Kazgan, 2-21)

3.2.2. CEO’ların Etik Dışı Davranışları

Yaşanan finansal krizin önemli nedenlerinden biri de CEO’ların (Chief Executive Officer) kendi çıkarlarını temsil ettikleri şirketlerin ve hissedarların önünde görmeleri ve etik dışı davranışlarıdır. Her ne kadar firmalarda icra ve denetim faaliyetleri birbirinden bağımsız olması gerekirken uygulamada bunun etkin bir şekilde işlemediği görülmüştür. Çoğu durumlarda yönetim kurulu yetkilerini genel müdürlere devreder ve genel müdürler (CEO’lar) adeta tek başına şirketi yönetmekte ve kararlar almaktadırlar. Tek başına şirketi idare edip ortak akıldan yoksul bir yapı, demokratik yönetim ilkelerine ters düşmekte ve eleştiriye kapalı bir yönetim modeli ortaya çıkmaktadır (Kazgan, 2-21).

CEO’lar şirketi işveren adına yönetirken kazanma ve zarar etme risklerini birlikte üstlenmeleri gerekirken, uygulamada zarara ortak olmadıkları görülmüştür. Kötü yönetimleri ile iflasın eşiğe getirdikleri ve devletten yardım istemek durumunda kalan şirketlerden yaptıkları sözleşmeler gereği aldıkları ikramiyeler ve primler kamuoyunda çok ciddi tepkilere neden olmuştur. Aldıkları ikramiyelerin büyüklüğü Amerikan Başkanı Obama tarafından 2009 yılında Londra’da yapılan G 20 zirvesinde dile getirilmiş ve 500 bin dolar ile sınırlandırılma kararı alınmıştır. Bununla birlikte, bazı şirketlerde ödenen ikramiyeler kar yerine genel gelirler üzerinden yapılmıştır. Bunun ötesinde, bazı CEO’ların sahte faturalarla lüks harcamalarını şirketlere fatura ödettikleri ortaya çıkmıştır. Firmalar, krizde binlerce kişiyi işten çıkarmasına rağmen CEO’lara büyük ikramiyeler ödemeye devam etmesi bu sistemin etik açıdan sorgulanmasına vesile olmuştur.

Öte yandan, iflasın eşiğine gelen General Motors (GM), Ford ve Chrysler’in CEO’larının yardım için ABD Kongresi’ni ikna etmeye özel jetleriyle gitmeleri ABD’de büyük tartışma konusu olmuştu. Birçok kongre üyesi tarafından, Senato’nun Bankacılık Komitesi’ne ifade veren CEO’ların özel jetleriyle Kongre’ye gelmelerini “aşevi kuyruğuna smokin ve şapka giyerek girmeye” benzetilmişti. Dünyanın en büyük otomotiv şirketlerini yöneten CEO’lar, kamuoyundan gelen tepkiler üzerine şirket jetlerini satışa çıkarmış ve Kongre’ye özel otomobilleriyle gitmişlerdir (Hurriyet, 2013).

3.3. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Etik Dışı Not Artırımları

Kredi derecelendirme kuruluşları, 2008 yılındaki küresel ekonomik krizde finans sektörü üzerindeki etkileri ve tartışmalı notları nedeniyle gündeme gelmiştir. Bu kuruluşların, finansal piyasalar içinde düzenleme, denetim ve yatırım aktivitelerinin gerçekleşmesi konusunda önemli bir fonksiyonu vardır. Son finansal krizin derinleşmesindeki etkileri nedeniyle güvenilirlikleri tartışma konusu olmuş ve bu doğrultuda hükümetler ve kredi derecelendirme kuruluşları piyasaya olan güvenin kazanılması kendilerini revize etmeye başlamışlardır.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının firmalara, borç araçlarına ve ülkelere verdikleri notlar, yatırımcılar için paralarını yatıracakları ülke ya da firma ayı seçmelerine yardımcı olmaktadır. Finans piyasalarında yatırım yapmak isteyenler en doğru tercihi yapmak için, uzmanlığı ve güvenilirliğine inandıkları kredi derecelendirme kuruluşlarının yatırım yapılacak kurumlar için hazırladıkları raporlar ile bunlara verdikleri notları göz önünde bulundururlar. Oligopol bir yapıda faaliyet gösteren Standart & Poor's (S&P), Moody's ve Fitch Ratings gibi kredi derecelendirme kuruluşları, küresel çapta derecelendirmelerin büyük çoğunluğunu yapmakta ve piyasanın da itibar ve güveninin kazanmışlardır. Ancak, son on yılda verdikleri tutarsız ve tartışmalı notlarla birçok kesim tarafından sorgulanmaya başlanmışlardır. Bunlar aslı görevi olan piyasayı denetlemek ve düzenlemeyi bırakıp bazı politik amaçlara hizmet ettiklerine ilişkin kuşku artması, bu kuruluşların sorgulanmasına ve piyasa üzerinde sahip oldukları gücün ne derece doğru kullandıklarına dair şüpheler artmıştır (Bilgesam, 2013).

Bu kuruluşların son on yılda verdikleri bazı notlar kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştır. Ekonomik krizde gerçek anlamda fonksiyonlarını yerine getirmemeleri ve istikrar bozucu kararlar almaları eleştirileri haklı çıkarmıştır. Özellikle, bazı büyük firmalara batmadan önce, ABD'de Aralık 2001'de yaşanan Enron skandalı, 2002 yılında Worldcom ve 2003 yılında Parmalat gibi dev firmalara verilen yüksek notlar tartışmaları haklı çıkarmıştır. 21 Mayıs 2008 tarihinde Financial Times'da yer alan bir haberde ABD'de konut krizi ile başlayıp kasırga etkisiyle tüm dünyada finansal krizin derinleşmesine neden olan baş aktörlerinden başında kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri tartışmalı notlara dikkat çekilmiş ve bu kuruluşların metodolojilerine ve etik davranmadıklarına vurgu yapılmıştır (Financial Times, 2013).

Bu kuruluşların eleştirilerden sonra notlarını düşürmeleri kendi hatalarını kabul ettiklerini göstermektedir. Örneğin, Moody's, S&P ve Fitch son dönemde çeşitli ülke, şirket ve CDO'lara verdikleri tartışmalı notlarla ilgili gelen baskılar sonucunda 2008 yılı içinde notu daha önce AAA olan pek çok yatırım aracının notlarının ani düşürmeleri düşündürücüdür. Moody's tarafından, yatırım araçlarına verilen notlardaki etik dışılığın ortaya çıkması, uluslararası dev bir banka olan ABN Amro tarafından ihraç edilmesine neden olmuş, AAA notunu verdiği tahviller ile ilgili olarak "bilgisayar sistemlerine bir virüsün girdiğini ve notu aslında düşük olan yatırım araçlarının yatırım yapılabilir seviyede notlandırılmasına neden olduğunu" iddia etmesi pek inandırıcı olmamıştır (Yazıcı, 2013:)

Bu kuruluşların yöneticileri hakkında yapılan soruşturmalar ile resmi evrakların incelenmesi sonucunda, mortgage destekli menkul değerler etik dışı bir şekilde yüksek not verildiğini ve hatta bazı uzmanların kendi paralarını yatırdıkları menkul kıymetlere yüksek not verdikleri ve bu durumun bilinmesine rağmen göz yumulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kuruluşlar arasındaki haksız rekabet notlara da yansımış ve notlar bazı bankalara karşı kötü niyetle de kullanılmıştır. Örneğin, kredi notu düşürülen banka, riskli aktifleri için daha fazla teminat yatırmak ve daha çok özsermaye bulundurmaya zorundadır (Argandona, 2012: 2-14).

Özetle, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları aldıkları etik dışı kararlarla piyasaları, ekonomileri ve hatta bazı hükümetlerin değişmesinde etkili olmuşlardır. Bu kuruluşlarca verilen notların spekülâtorlerin işine yaradığı ve bazı kesimlerin haksız kazançla zenginleşmelerine hizmet ettiği görülmüştür. Son finansal kriz etik değerlerin tüm kurumlar için hayati öneminin olduğu gerçeğini bir ke daha ortaya koymuştur.

3.4. Kamu Otoritelerinin ve Yasaların Yetersizliği

Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde 1990'lardan sonra popülist politikalar izleyen politikacılar, de regülasyon politikalarla devletin piyasalara müdahalelerini minimum seviyeye indirilmesini öngörülmüştür.

Sermayenin üretimden çekilip finansa doğru, diğer bir ifadeyle iktisadi etkinliğin ağırlık merkezinin üretimden finansa doğru kayması yaşanan ekonomik krizin altında yatan sebeplerden biri olarak sayılmış ve finans piyasalarının çok önemli olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Krizlere reel sektörden daha açık olması finansal piyasaların kamu kurumlarının denetimlerine tabi olmayı zorunlu kılmıştır. ABD'de başlıca resmi finans otoriteleri, ABD Merkez Bankası (Federal Reserve), Hazine ve Menkul Değerler ve Borsalar Komitesi (SEC the Securities and Exchange Commission)'dir. Bu kuruluşların krizi ön görememeleri ve aldıkları kararlar krizin derinleşmesine sebep olmaları bu kurumları basiretsiz davranmadıklarına ilişkin tartışmaları beraber getirmiştir. Merkez Bankası FED'in konut kredilerine güvence vermesi, Hazine'nin piyasaya trilyonlarca dolar kredi sürmeleri insanların geliri üzerinde tüketim yapmalarına ve bankalarında etik dışı davranmalarına sebep olmuştur.

Özellikle, krizin derinleşmesine ve yayılmasının başlangıcı kabul edilen, yılın dev yatırım bankası Lehman Brothers'ın 2008'de batmasına seyirci kalınması, kamu otoritelerinin büyük bir hatası olarak kabul edilmektedir.

Diğer taraftan, finansal piyasaları düzenleyen yasaların da yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum, tüketicilerin etik dışı davranarak gelirlerini yüksek gösterip ödeyemeyecekleri kredi sözleşmelerini imzalamalarını engelleyemediği gibi, kredi veren bankaların, aracılık yapan kurumların ve bunlara not veren kredi derecelendirme kuruluşlarının etik dışı davranmalarını çanak tutmuştur. Ayrıca yasalar, kriz başladıktan sonrada finansal piyasaları panikten korumakta yetersiz kalmıştır.

Finansal krizin etik boyutuna ilişkin hususlara değindikten sonra bir sonraki başlık altında krizle birlikte gündeme gelen iş ahlaki konusuna yer verilecektir.

4. KRİZ SONRASI İŞ AHLAKININ (ETİĞİNİN) YENİDEN KEŞFİ

İş ahlâkı veya iş etiği (business ethics), ahlâk normu ve kurallarının iş yaşamında ve işletmelerde uygulanmasını ifade eden bir kavramdır. Son ekonomik krizde, küreselleşmeyle birlikte çok uluslu şirketlerin yer aldığı bir dünyada, iktisadi faaliyetlerde ahlaki sorunların önemi daha da artmıştır.

Özellikle kriz dönemlerinde iş etiği (iş ahlâkı) konusu daha çok gündeme gelmektedir. Toplumsal, ahlaki ve kültürel değerlerdeki yozlaşmalar, yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler veya uygulamadaki aksaklık ve zafiyetler her alanda etkisini göstermektedir. Ahlaki değerlerin yozlaşması sonucu iş dünyasında, işletmelerin daha fazla kar etme isteği, hırsı, bireysel çıkarların her şeyin önünde tutulması, yoğun rekabet ortamının yaşam savaşına dönüşmesi, duyarsızlık vb. iş ahlâkına aykırı çok sayıda farklı uygulamalar yaşanmaktadır (İGİAD: 2010,7). Yaşanan son krizle birlikte iş ahlâkının işletmelerde önemi bir kez daha şiddetle hissedilmiştir.

İş dünyasında çalışanı, işletmeyi, rakipleri, tedarikçileri ve müşterileri zor durumda bırakan etik dışı uygulamalar sıklıkla yaşanmaktadır. Bu davranışların önlenmesi için dürüst, tarafsız, haklara riayet eden, şeffaf, haksız kazanç peşinde koşmayan, adil, topluma karşı sorumluluğunun farkında olan bireylere ve bu bireylerin yön verdiği işletmelerin varlığına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.(İGiAD: 2010)

İş ahlakı, şirketlerin mal ve hizmet üretiminde ve satışında ahlaki davranmalarının önemini vurgulamakta ve ahlaki standartların işletme politikaları, kurumları ve davranışları üzerine nasıl uygulanacağı konusu üzerinde durmaktadır. Diğer bir ifadeyle iş ahlakı, şirketlerin, kişilerin yaptıkları işi nasıl en güzel biçimde yapacağı ile ilgili toplum tarafından benimsenmiş kurallar manzumesi olarak tanımlanabilir (Zaim, 2009: 126).

Son krizle birlikte tekrar anlaşıldı ki, işletmeler artık bilânçoları, kârları gibi mali sermayeleri ile değil, itibarı, dürüstlüğü, şeffaflığı, duyarlılığı, sosyal sorumluluk çerçevesinde hareket etmeleri ile değerlendirilmektedir. Haber ağlarının gelişmesiyle birlik işletmelerin yaptıkları bir etik dışı davranış çok pahalıya mal olmaktadır. Örneğin, yanıltıcı reklam, çevreye duyarsızlık veya çalışanlara karşı haksızlık bir işletmenin itibarını toplum gözünde düşürmekte ve mali kayıplara neden olmaktadır (Murat, 2013: 24).

Özel işletmelerin, karlılık, verimlilik ve pazar payını artırmak gibi hedeflerinin yanında, tüketicilere, çalışanlarına ve topluma karşı daha sorumlu davranmaları son zamanlarda sıklıkla dile getirilmektedir. İşletme yönetimlerinde, firmaların sadece hissedarlarını, veya patronlarını değil aynı zamanda diğer paydaşlarını düşünmeleri gerektiği anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Bu anlayış kamu kurumlarında da yer almaya başlamış ve artık vatandaşları önceleyen, ve yönetim anlayışı çerçevesinde onları yönetime ortak eden, vatandaşa sunulan hizmetlerde saydamlığı, hesap verebilirliği ve etik anlayışı egemen kılan bir anlayışın güçlendiği söylenebilir (Eryılmaz, 2010: 19)

4.1. Dünyada ve Türkiye’de İş Ahlakının Gelişimi

Ekonomik faaliyetlerle ilgili olması dolayısıyla insanlık tarihi kadar eski olan iş ahlâkıyla ilgili yapılan çalışmalar yeni sayılır. İş ahlakına ilgi 1960’lı yıllarda başlamış ve 1970’li yıllarda ABD’de “şirketlerin sosyal sorumluluğu” adı altında gündeme gelmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde de birçok ülkede iş ahlakıyla ilgili çalışmalar yapılmış, kitaplar yazılmış ve iş ahlakı kodları geliştirilmiş ve akademik bir disiplin olarak üniversitelerde ders programlarında yer almıştır.

Özellikle 2000’li yıllardan sonara ABD’de yaşanan Enron ve Worldcom skandalları ile Avrupa’daki Parmalat skandalı iş etiği konusunu gündem getirmiş ve şirketlerin etik konularında daha sorumlu davranmaları konusunda bir trend oluşmuştur. 2008’de başlayan son ekonomik krizle birlikte iş ahlakına olan ilgi daha da artmış ve şirketler piyasaların güvenini kazanmak ve itibarlarını korumak adına ahlaki değerlerin kurumlarında desteklenmesi hususunda zaman, para ve gayret serf etmeye başlamışlardır.

İş ahlakı sadece iş dünyasının ve akademisyenlerin ilgilendiği bir alan olmayıp sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, politikacılar ve birçok kesimin de ilgilendiği bir alan olmaya başlamıştır. Bu ilginin artışında; piyasalarda yaşanan değişimler, işletmelerin büyümeleri ve çok uluslu şirketlerin sayısının artması vb. sonucu iş dünyasında ahlaki değerlerin aşınması ve yozlaşmanın baş göstermesi, etik ve iş ahlakı gibi kavramların toplumların gündemi girmesi ve tartışılması olmuştur (Özdemir: 2009: 302-312).

Son zamanlarda hem özel şirketlerin hem kamu kurumlarının iş etiğine önem verip eğitimler vermeleri etik kodlar oluşturmaları bu konunun önem kazandığını göstermektedir. Bu çalışmalarla kurumlar dürüstlük ve

güvenilirliği tesis etmekte ve ahlaki konuları tüm kesimlere yayılmasına ve özellikle ekonomi çevrelerinin gündemine taşımaktadır.

Ülkemizde iş etiği hem uygulama hem de literatür itibarıyla batı ülkelerinin gerisinde kalmıştır. Batı dünyasında 1960 ve 70'li yıllardan itibaren iş ahlâkı konusuna hem iş yaşamında hem de bilimsel çalışmalarda verilen önem, ülkemizde ancak 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren verilmeye başlanmıştır. Son yıllarda iş ahlâkı ve etik konularının sıklıkla gündeme gelmesi sonucu yapılan çalışmalarda bir artış olmuş ancak bu çalışmalar henüz istenilen seviyede değildir. Akademik dünyada yazılan eserlerin sınırlı sayıdadır ve ayrıca üniversitelerde, iş ahlakına yeterli düzeyde ilgilinin olduğunu söylemek mümkün değildir(Özdemir, 302-312).

İş ahlakıyla ilgili son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının ilgisi artmıştır, ancak bu konularda faaliyet gösteren STK sayısı da azdır. Bu alanda faaliyet gösteren STK'ların biri 2001 yılın da İstanbul'da kurulan TEDMER (Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı)'dir. Bu kuruluş iş ahlâkıyla ilgili dört adet rapor (2002, 2005, 2007 ve 2008) yayınlanmıştır. Ayrıca 2007 yılında etik zirvesi düzenlemiştir. Kuruluş yaptığı araştırmalarını "Etik Barometre Araştırması" adıyla yayınlamaktadır. Ancak son yıllarda kuruluşun yaptığı büyük çaplı bir araştırma bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili diğer önemli bir STK ise, 2003 yılında faaliyete başlayan İGİAD (İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği)'dir. İGİAD, 2008 yılında "İş Ahlâkı Dergisi" adıyla bir dergiyi çıkarmaya başlamış ve 2012 yılı sonu itibarıyla sekizinci sayısını çıkarmıştır. Ayrıca iş ahlakıyla ilgili kapsamlı bir alan araştırması yapmış ve 2008 İş Ahlâkı Raporu adıyla yayınlamıştır.

Öte yandan, TÜGİAD (Türkiye Genç İşadamları Derneği) ve TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) iş ahlâkı konusunda çalışmalar yapmaktadır. TÜGİAD, "İş Ahlâkı ve Türkiye'de İş Ahlâkına Yönelik Tutumlar" adıyla bir araştırma yapmıştır. Yine, TÜSİAD'ın da iş etiği ile ilgili çalışmaları ve yayınları vardır. 2012 yılında TOBB ve TURMOB ortaklaşa Uluslararası İş Etiği Kongresi Düzenlemiş ve bu konuda önemli bir çalışmaya imza atmışlardır. Ayrıca ODTÜ, Hacettepe gibi bazı üniversitelerin etik uygulama merkezleri vardır ve iş etiği konusunda çalışmalar yürütmektedirler.

2004 yılında Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulması kamuda etiğin yerleşmesi adına çok önemli bir gelişmedir. Kurul, kamu yönetiminde etik anlayışın ve kültürün inşa edilmesine, etik ilkelerin yerleşmesine ve dolayısıyla daha şeffaf, tarafsız, dürüst, hesap verebilir ve kamu yararını esas alan bir kamu hizmeti anlayışına katkı sağlamak amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Kurul, yolsuzluğun önlenmesi, etik kültürün ve bilincin geliştirilmesi ve kamuda etik ilkelere uyumun yaygınlaştırılması amacıyla Avrupa Birliği destekli "Türkiye'de Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi'ni" gerçekleştirmiş, "Kamuda Sektöründe Etiğin Güçlendirilmesi" konulu proje devam etmektedir(KGEK, 2013).

Etik dışı uygulamaların azaltılması suretiyle kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve demokratik toplum düzeninin geliştirilmesine katkı sağlayacak; etik sorunlarda çözümün tarafı olma potansiyeli taşıyan tüm paydaşları sürece dâhil etmeyi amaçlayan "Etik Kültürün Geliştirilmesinde Kamu-Özel Sektör-Sivil Toplum İşbirliği" projesi de 2013 yılı içerisinde başlayacaktır. Proje çerçevesinde, etik kültürün geliştirilmesi ve yozlaşmanın önlenmesinde anahtar bir role sahip olan kamu sendikaları, meslek kuruluşları (ör: odalar ve meslek birlikleri), ilgili sivil toplum kuruluşları (dernekler, vakıflar vd.) ve üniversiteler ile ortak çalışmalar gerçekleştirilmesi, bu kuruluşların yapacağı çalışmalara destek verilmesi ve meslek gruplarına yönelik "meslek etik ilkeleri'nin geliştirilmesi hedeflenmektedir (KGEK, 2013).

Ülkemizde etik konusuyula ilgili son zamanlarda yapılan çalışmaların sayılarında bir artış olsa da bunun yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

5.SONUÇ

Küresel finans kriziyle birlikte, etik değerlerin ekonomide ve finans sektöründe önemi bir kez deha ortaya çıkmıştır. İşler yolunda olduğunda unutulmuş etik değerler kriz zamanlarında sıkça gündeme gelmektedir. Yaşanan son krizde insanların etik dışı davranışlarının etkili olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir.

Krizin nedenlerine ilişkin birçok şey sayılabilir ancak bunların temelinde aç gözlülük ve hırsın yattığı birçok akademisyen tarafından dile getirilmiştir. Oy hırsıyla hareket eden siyasiler, kâr hırsıyla hareket eden kapitalist girişimciler ve haz odaklı hareket eden tüketiciler finansal krizin tüm dünyayı etkilemesine neden olmuşlardır. 2008 yılından ABD mortgage piyasasında patlak veren ve tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz konusunda çok farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak, yapılan değerlendirmelerde krizlerin özünün hep aynı olduğu ama detaylarının birbirinden farklı olduğu ve son krizin de kendine has özellikleri olduğunu belirtilmiştir.

Globalleşmeyle birlikte, krizlerin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilediği görülmüştür. Krizin atlatıldığını ve artık bu derecede etkili bir krizin yeniden yaşanmayacağını söylemek yanlıştır. Ekonomide etik değerlerden uzaklaşıldığında krizlerin tekrar yaşanacağı ve etkilerinin daha da fazla olacağı muhtemeldir.

Dünya ekonomisinin öncelikli problemi ahlaklı, adaletli bir ekonomik yapının mevcut olmamasıdır. Benzer krizlerin yaşanmaması için global piyasa kurallarının yeniden düzenlenmesi, haksız rekabete yol açan ve sosyal sorumluluk anlayışına aykırı düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Yapılan hatalardan ders çıkarılırsa krizler bazen fırsata dönüşebilir.

Etik değerler ile ekonomi arasında sıkı bir ilişkinin olduğu, son krizle bir kez daha kendini belli etmiştir. İş etiği veya iş ahlakı sadece kamu için değil özel sektör içinde çok önemli olduğu görülmüştür. İş ahlakını toplumsal ahlaktan ayrı düşünmek mümkün değildir. Küreselleşmenin etkisi ile günümüzde ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren ve başarılı olmak isteyen işletmelerin iş ahlakı ve sosyal sorumluluk kavramalarını benimsemeleri gerekir.

KAYNAKÇA

ABD Mortgage Krizi, (2008), BDDK, Çalışma Tebliği, Sayı:3,

Argandona, A. (2012), “Three Ethical Dimensions Of Financial Crisis”
<http://businessethics.qwriting.qc.cuny.edu/files/2012/01/ThreeDimensions.pdf>, (02.02.2013)

Ayaz, M. S. (2013), http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2183:uluslararasi-kredi-derecelendirme-kurulular-eletirel-bir-bak&catid=116:analizler-ekonomi&Itemid=145, (18.02.2013)

Edwards, S. (2001), “Does the Current Account Matter?”, National Bureau of Economic Research Working Papers, No:8275,

Erdönmez, P. (2009), “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, Bankacılar Dergisi, Sayı:68,

Eryılmaz, B. (2010), “Yolsuzluk ve Kamu Etiği”, İş'te Çalışanlar Dergisi, Sayı 1.

Goldstein, M. ve Turner, P. (1999), “Bankacılık Krizleri: Kökenler ve Politika Süreçleri.” Çev. Ali İhsan Karacan, İstanbul: Dünya Yayınları,

Hull, J. (2009), “The Credit Crunch of 2007: What Went Wrong? Why? What Lessons Can be Learned?” Joseph Rotman School Of Management, University of Toronto,

İçke, M. A. (2011), “Global Financial Crisis from an Ethical Perspective”
www.eurojournals.com/RJIS_19_09.pdf, (01.02.2013)

iGiAD, (2008), “İş Ahlâkı Raporu”, İstanbul, iGiAD Yay.

Kazgan, G. (2012), “2008 Küresel Krizi: Nedenleri, Etik İlkeleri Ve İktisat Eğitimi”
<http://www.tek.org.tr/dosyalar/bunalim1.pdf>, (10.02.2013)

Lewis, V. Kay, K. (2010), “Was The 2008 Financial Crisis Caused By a Lack Of Corporate Ethics?”, Global Journal Of Business Research, Volume 4 Number:2,

Magnus, George, (2007) “The Credit Cycle and Liquidity: Have We Arrived at a Minsky Moment?” Economic Insights UBS Investment Research.

Murat, S. (2010), “Yolsuzluk ve Kamu Etiği”, İş'te Çalışanlar Dergisi, Sayı 1.

Özdemir, S. (2009), “Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlâkı Çalışmalarına Genel Bakış” , İşletmelerde İş Etiği, İTO Yayınları, İstanbul

Philip, E. (1995), “Debt, Financial Fragility and Systemic Risk”, Oxford: Clarendon Press.

Ünal, A. Kaya. H. (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye”, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi

Yazıcı, M. (2013), http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/82/Mehmet_Yazici_Kredi_Derecelendirme_Kuruluslarinin_Onemi_ve_Denetimi.pdf,

<http://www.ft.com/cms/s/0/a473e2e6-275e-11dd-b7cb000077b07658.html#axzz2LocVT6YE>,
(05.02.2013)

Zaim,,H,,(2009),“*İş,Ahlakı*,”www.musiad.org.tr/img/yayinlarraporlar/cerceve_dergisi_49_20.pdf,
(02.02.2013)

<http://economics.cornell.edu/dbenjamin/bookreview.pdf>, (04.02.2013)

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10409513>, (04.02.2013)

<http://www.etik.gov.tr/ProjeDetay.aspx?id=3&tur=1>, (10.02.2013)